NEKE EVOKACIJE NA TEMU O UMJETNOSTI BRAZILIJE

Evropska politička i socijalna gibanja, naročito od početka osamnaestog stoljeća, našla su svoje specifične odraze u brazilskoj stvarnosti.

Ne može se pravilno shvatiti smisao i raspon bilo koje suvremene kulture, vezane i uvjetovane evropskom (a to se odnosi i na onu u Braziliji), a da se ne steknu neke osnovne predodžbe o društvu na prijelomu sedamnaestog i osamnaestog stoljeća.

Konfrontacija sa današnjim likom brazilske umjetnosti i njenim izvanrednim i naglim usponom, koji je u mnogim vidovima već prešao uske nacionalne i čak kontinentalne razmjere, nužno me dovela do pitanja, šta se tu dogodilo u vremenu od 1789. i fin de siècle, t. j. u epohi, kada su stvarani osnovi ove naše ere u užem smislu.

U tadašnje klasične kolonijalne odnose, dok je golema zemlja bila upravljana iz Lisabona, raspodijeljena u kapetanije, ubačena je iskra francuske velike revolucije. Društveni razvitak u toj fazi bio je, međutim, još nezreo, a da se misao, sazrela u srcima i glavama jednog velikog kruga oko Tiradentes-a razvije u opći pokret. No usprkos krvavom obračunu sa tim prvim vjesnicima ideja francuskih enciklopedista, Volterijancima i građanskoj pobuni, od toga doba datira, slično razvitku evropske situacije, raščišćavanje društveno-političkih odnosa zemlje, razvitak i odnos političkih snaga i tendencija, koje su potkraj stoljeća dovele do nasilne abdikacije portugalske dinastije i proglašenja republike. Kulturna nadgradnja tog perioda društvenog formiranja između dva stoljeća, adekvatna je svojim ekonomskim osnovama. S jedne strane crkva, s druge dvor i izolirani aristokratski ambijenti, nastali i razvijani u toku feudalno-kolonijalne prošlosti.

Crkva, koja od samog otkrića novog kontinenta daje osnovni ton cjelokupnom društvenom i političkom životu zemlje, uspjela je, doduše, u sklopu svojih potreba ostvariti već dosta rano priličan broj vrijednih arhitektonskih i skulptorskih spomenika u duhu jezuitskog baroka, i to naročito u sjevernim provincijama, koje su u obalskom pojasu bile ekonomski u premoći nad preostalim dijelom zemlje. Laička umjetnost po svom karakteru i značenju bila je vezana na uske krugove aristokratskih dvorova i kasnije dolaskom lisabonskog dvora oko njega i za njega. Taj dvor, bježeći pred francuskom, bonapartističkom okupacijom iberskog poluotoka, dovukao je sobom svoje slikare i kipare francuske škole, koja je otada pa do danas ostala predominantna ne samo u domenu umjetničkog kriterija, nego kulturnog života u totalitetu. Inklinacija prema drugim idealima, naročito u tehničko-ekonomskom smislu, datira tek iza posljednjeg rata, i ona se osim sporadičnih pojava, u koje ulazi i učenje engleskog jezika kod mlađe generacije, nije uspjela proširiti na osnovne baze kulture i društvenog života.

Slikarske realizacije laičkog karaktera u toku prošlog stoljeća ni u čemu se ne razlikuju od istovremene produkcije u Evropi, koja je stajala pod utjecajem oficijelne francuske škole. Konvencionalni, službeni pompijerizam i genreslikarstvo, u kojem se tu i tamo pojavljuju specifične lokalne značajke s obzirom na egzotičan paysage i modele.

Zanimljivih pojava može se naći na litografskim listovima toga perioda, koje su izradili Francuzi i štampali na »lijevoj obali« u Parizu. Oni su gotovo svi, koje sam ja vidio po brazilskim kućama, dobrog, standardnog kvaliteta, a moj lični odnos prema tim crtežima možda je više sentimentalnog nego artističkog karaktera.

Svakako tu ima scena, koje snažno evociraju sanje o tropskom podneblju, gdje se pod vitkim suncobranima palmovih krošnji odvija patrijarhalni život kolonista u krugu velikih porodica, bogatih djecom, crnih robinja i sijaset kudravih pasa, koji kao neizbježni atributi gloču kosti ili ližu masne lonce u kutovima tih idiličnih, idealiziranih grafičkih svjetova. Dakako da tu ne izostaju ni dobroćudni Indiosi, koji donose pune pregršti banana i ananasa, oboružani strijelama i lukovima, okićeni perjem papiga, a njihove žene nose na leđima privezanu punačku djecu kao tamnoputne lutke.

Te litografije i porodični portreti bili su, čini se, osnovni likovni materijal, koji je izašao izvan monopolističkih sredina crkve i dvora i proširio se u novoformiranu i sve čvršće oformljenu građansku sredinu, koja će u drugoj polovici prošlog stoljeća preuzeti dominantan položaj u razvitku zemlje. Ta patrijarhalna buržoazija, ponosna na svoje starosjedilačke tradicije, familije »de quatro cientos anos«, gotovo svi miješani sa crnom ili indijanskom krvi, bit će nosioci današnjeg fenomenalnog razvitka zemlje, u kojem nastaju metropole kao Sao Paolo, koji u roku od tri decenija ne samo u ekonomsko-tehničkom pogledu svraća pozornost na svoja postignuća, nego i u umjetničko-tehničkim realizacijama nadilazi evropske vrijednosti, kao što je konkretno biennale.

Nisu bez razloga poznata imena i realizacije u međunarodnom opsegu, baš ona, koja su nastala između dva rata ili u poslijeratnom periodu. »Pioniri brazilskog slikarstva«, kako ih službeno zovu u današnjim publikacijama, pojavili su se dvadesetih godina. Nema sumnje, da je prosperitet tog razdoblja, naročito izvoz kafe, stvorio ekonomsku bazu za enormni polet i ekspanzivnu snagu umjetničkog stvaranja i širenja izvan samih granica zemlje, koja je u tim domenima dotada bila terra incognita. Pored toga tu je bila sazrela jezgra već spomenutih »Pionira« i darovitih arhitekata, koji su bili spremni, da se s uspjehom angažiraju u velikim zadacima, gdje cijena nije bila u pitanju, gdje se sa strane naručioca bez predrasuda nije ograničavala potpuno (u nekim slučajevima) najidealnija sloboda kreacije. Protagonisti »Pionira« Di Cavalcanti i Portinari odmah su se uključili u suradnju s arhitektima i može se kazati, da su obojici slikara baš veliki dekorativni zadaci pomogli kod formiranja jednog autentičnog i širokog izraza, evropske linije, no sa jakim nacionalnim i lokalnim karakteristikama.

Arhitektura je u svom daljem nezaustavljivom naletu formirala i pojavu E. Marxa, slikara, kipara i vrtnog arhitekta, čije ime je danas već dobro poznato i izvan granica zemlje, naročito u U. S. A. Cijela mlada generacija stoji pod snažnim utjecajem tog novog prostora, koji otkriva arhitekta za stanovanje i rad. Bandeira, predstavnik najmlađe generacije, razvija se od ekspresionizma u duhu E. Di Cavalcantija, da u roku od godinu, dvije dana, njegove trodimenzionalne vizije blagih lukova brazilskog paysagea, ispresijecanog vertikalama palmi, prijeđu u dvodimenzionalnu dekorativnu dinamiku velikog dekora, prihvatljivog za svaki muralni zadatak. No i pored uvjeta, koje je dala nova arhitektura slikaru, i nacionalna tradicija, koja u raznim vidovima traje, čini se, već od najranijeg doba izgradnje nastambi iz čvrstog materijala, ima svog neosporivog udjela u formi poznatih »azuleiosa«. Ti »azuleiosi« vode svoje porijeklo iz arapske arhitekture preko iberske, u kojoj su se oni udomaćili u toku stoljećne arapske okupacije i stekli domicilno pravo.

Golema ploha na poznatoj zgradi Ministarstva prosvjete u Riju (projekt: Corbussier – Niemeyer & Cons.) riješena je u tehnici »azuleiosa« po kartonima Portinarija. U boji oni su konvencionalno usklađeni u kobaltu i bijelom, u velikim masama – ameb:, a u detalju realistički mali crteži školjki i morske flore. Tako je zadovoljena tradicija, arhitektura i eventualna konzervativna publika. Ta vještina već nije uspjela na crkvi u državi Parana, koju je gradio Niemeyer, s »azuleiosima« Portinarija, koji prikazuje scene iz života sv. Franje, i koja je u svakom pogledu značajnija u formalnim vrijednostima. Službena crkva nije taj objekt prihvatila ni do donas iz razloga »formalizma«.

Bilo bi pogrešno misliti, da pored svih povoljnih materijalnih i moralnih prednosti i podrške danas već i sa strane širokog pučanstva napredna stremljenja ne nailaze na snažan otpor kod nekih društvenih slojeva. Crkveni službeni krugovi, čini se, osim izoliranih slučajeva kao spomenuta realizacija Niemeyer-Portinari zauzeli su neutralan stav prema novim gibanjima, oni ih jednostavno ignoriraju i voze po svojoj liniji. Njihovo likovno vjerovanje ima svoje oličenje u liku »Cristos Redemptora« na vrhu Corcovada iznad Rija. To je realizam francuske akademije, t. j. kategorija sličica, koje dijele kapelani »dobroj djeci« za sata vjeronauka.

No za aktivnu borbu protiv »boljševičke aždaje« u vidu »modernističke, judeo-komunističke umjetnosti« postoji ecclesia militans, koja radi preko svojih brojnih laičkih organizacija,